

Muudame maailma ehk kastidest võrgustikeks

Jüri Engelbrecht

Aastal 2015 võttis ÜRO vastu säästva arengu eesmärgid aastani 2030 ehk nagu need pealkirjastati: „Muudame maailma“. Tegevussuundi oli kokku 17, alates vaesuse ja nälja likvideerimisest ja heast haridusest kuni majanduskasvu ja innovatsiooni toetamiseni, pidades silmas kliima soojenemist ja elurikkuse hoidmist nii maal kui ka merel. Eesmärkide tutvustamisel ja reklaamimisel olid need eesmärgid kenasti kastides üles loetud. Loomulikult oli ÜRO eesmärk üllas. Nüüd on aga umbkaudu pool ajast möödas ja õigustatult võib küsida, kas liigume õiges suunas, mis on tehtud ja kas oleme poolel teel.

Kolleeg Arvi Freiberg juhtis tähelepanu (Postimees, 30.09.2023) sõltumatule ülevaatusel, mis näitas, et ükski eesmärk ÜRO plaanist pole tähtjaks täidetav. ÜRO Peaassamblee arutas olukorda ja kuulutas välja säästvat arengut toetava teaduste kümnendi (2024–2033). Lisan siin veel mõned mõtted.

Probleem, mis on jäänud nii eesmärkide koostajatel kui ka poliitikutel kahe silma vahele, on eesmärkide vastastikune seostatus. Teiste sõnadega: kastide asemel tuleks mõelda võrgustikele. Teadusringkonnad juhtisid sellele juba ammu tähelepanu. Näiteks Austria Rahvusvahelise Rakendussüsteemide Instituudi (IIASA) raportid on nimetatud eesmärkide seostatust uurinud. Maailma Majandusfoorumi (WEF) iga-aastased riskiraportid rõhutavad alati riskide seostatust.

Maailma teadusorganisatsioone (teaduste akadeemiaid ja teadusvaldkondade liite) ühendav Rahvusvaheline Teadusnõukogu (International Science Council – ISC) tegi tänavu omapoolse sammu tähelepanu juhtimiseks ÜRO strateegia mahajäävusele püstitatud eesmärkide täitmisel. Kaks ISC raportit selle aasta juulikuust visandasid teekaardi edasiseks tegevuseks.

Kandev idee neis raportites on tähelepanu pööramine missiooniteadusele säästvaks arenguks ehk teiste sõnadega teadusele ühiskonna probleemide lahendamiseks. Missiooniteaduse hoogustamiseks soovib ISC luua regionaalsed säästliku arengu võrgustikud, mis võiksid hõlmata nii teadlasi kui ka ühiskonda. Selle idee kohaselt võiks ülemaailmses võrgustikus olla vähemalt 20 regionaalset keskust ning nende keskmeks võiks olla Globaalne Teadmiste Platvorm.

Keskused võiksid tekkida lokaalseid probleeme edukalt lahendavate institutsioonide ümber (sest edu sütitab teisi) ja keskusi koondava platvormi kaudu peaks toimima teadmiste jagamine. Selliste keskuste võtmesõnadeks peaksid olema koostöö konkurentsi asemel, dialoog teadlaste ja ühiskonna vahel, koordinatsioon ja probleemide seostatus. Tegemist on ju kompleksüsteemidega, kus lokaalsus on põimitud globaalsusega ja seostatusest tekivad uued nähtused ning ka ootamatud uued probleemid.

ISC ettepaneku kohaselt võiks sääraseid keskusi rahastada kas selleks loodud keskne (ülemaailmne?) fond või regionaalsete fondide võrgustik. Hinnanguliselt peaks iga keskuse baasrahastus olema 5–10 miljonit USA dollarit (USD) aastas,

millele lisanduks 10–40 miljonit USD aastas sihipäraseks tegevuseks. Kokku oleks ISC hinnangul vaja umbes 1 miljard USD aastas (vrdl 1,7 triljoni USDga, mis on maailma üldine teadusrahadus 2020. a andmetel).

ISC visandas nõuanded keskuste tegevusele, kuid küsimus on eeskätt kavandatud keskuste rahastamises. Kuidas tekib säärane fond, millised on riiklikud ja erakapitali panused? Kes koordineerib kogu säärase võrgustiku loomist või tekkimist? Ja kuidas suhtuvad teadlased oma teadustöö suunamisel missiooniteaduse radadele, kui kõik senised rahastussüsteemid väärtustavad pigem alusteaduste saavutusi väljatöötatud indekseerimist kasutades. Sellest edetabeli kultusest aga sõltub teadlase edukus. Seega ka üldine teaduse rahastamissüsteem vajab sisulisi muutusi.

Kokkuvõtteks tuleb öelda, et häirekell on kõlanud – pool aega ÜRO säästva arengu eesmärkide poole liikumisest on möödas ja praegu tundub, et püstitatud eesmärgid jäävad saavutamata.

Jah, on mitmeid objektiivseid takistusi (kindlasti vajavad pandeemia järelmõju ja lahvatanud agressioonidest jagusaamine eraldi analüüsi), kuid pole näha ka põhimõttelisi edusamme. Kõlavad mantrad (rohepööre, innovatsioon, ...), millele tahaks mugav peituda, kuid kas neil on ka sisu taga?

ISC (st teadlaskond) andis idee, mida teha. Piltlikult öeldes tuleks arendada hästi töötavaid keskusi, mis on seotud säästva arengu probleemidega ja luua nendest võrgustik. Selle teostamiseks on vaja palju jõupingutusi ning eelkõige arusaamist nii poliitilistes ringkondades kui ka ühiskonnas, eeskätt suure pildi nägemises. Vajadus tegutsemiseks on ilmne ning pole seotud ainult Eesti looduse või majanduse või kõige olulisemaga – inimeste heaoluga. Me oleme osa tervikust.

[Ilmunud ajalehes Postimees 18. novembril 2023](#)